

transfer

VAKBLAD OVER INTERNATIONALISERING IN HET HOGER ONDERWIJS

Tien jaar University College

nuffic

4

jaargang 15 | januari 2008

WINNIE SORGDRAGER OVER SELECTIE EN EXCELLENTIE | EUROPEES TOPINSTITUUT IN
AANTOCHT | MILIEUOVERWEGINGEN VERSUS REISGEDRAG INTERNATIONALISEERDERS |
VEEL JONG TALENT IN MIDDEN-OOSTEN | GHANA HERVORMT HOGER ONDERWIJS

Transfer is een onafhankelijk vakblad voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs en onderzoek. *Transfer* is een uitgave van de Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs. Verschijnt negen keer per jaar.

Redactie

Els Heuts (hoofdredacteur), Vera Ros

Aan dit nummer werkten mee

Annemieke Bosman, Xander Bronkhorst, Dorrit van Dalen, Corry Ehlen, Gerben Hoetink, Jon van Langeveld, Ornella Porcu, Martine Postma, Robert Visscher

Beeld

Roel Burgler, Dorrit van Dalen, Jeroen Kramer, Jon van Langeveld, Serge Ligtenberg, Peter Menzel/Hollandse Hoogte, Ilona Kamps, Michael Kooren/Hollandse Hoogte, Fred Prak, Thomas Schlijper/Hollandse Hoogte, Bert Spiertz/Hollandse Hoogte

Redactieraad

David Bohmert (Nether), Madeleine Gardeur (Universiteit van Groningen), Joep Huiskamp (Technische Universiteit Eindhoven), Yvonne van de Meent, Fred Paats (ITC)

Redactieadres

Nuffic, Postbus 29777, 2502 LT Den Haag, tel. 070 – 426 0126 / 426 0122, fax 070 – 426 0399, e-mail ehcuts@nuffic.nl, vros@nuffic.nl

Abonnementen

Transfer is gratis verkrijgbaar. Geïnteresseerden kunnen zich voor een gratis abonnement aanmelden via www.ikabonneermij.nl/transfer, bellen naar DUO-tijdschriftenservice 030 – 263 1089 of een e-mail sturen naar info@ikabonneermij.nl.

Abonnementenadministratie

Nuffic, *Transfer*, Postbus 29777, 2502 LT Den Haag, tel 070 – 426 0271

Advertenties

Bureau van Vliet, tel 023 – 571 4745

Vormgeving en lay-out

Sabrina Luthjens BNO en Brigitta Opstal (www.makingwaves.nl)

Druk

Drukkerij Deltahage, Den Haag

Overname artikelen

Het overnemen en vermenigvuldigen van artikelen uit *Transfer* is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de hoofdredactie.

Foto omslag

Afstudeerceremonie op het University College Utrecht.
Foto: Bert Spiertz/Hollandse Hoogte

Transfer 5 verschijnt op 15 februari 2008

transfer

Onderscheid mag er **WEER** zijn

Om ons hoger onderwijs internationaal concurrerend te laten blijven, is differentiatie hard nodig. Zo'n 30 procent van de studenten geeft aan behoefte te hebben aan excellent onderwijs. Jarenlang was het begrip excellentie echter onbespreekbaar in het Nederlandse egalitaire onderwijs. Maar het tij is gekeerd. Excellentie en topopleidingen staan weer op de agenda en vanaf 2008 trekt minister Plasterk er jaarlijks 10 miljoen euro voor uit.

Het streven van de minister naar meer excellentie wordt ondersteund door het eindrapport van de commissie Ruim baan voor talent dat onlangs verscheen. De commissie stelt dat het hoger onderwijs beter moet inspelen op niveauverschillen tussen studenten. Opleidingen moeten meer ruimte krijgen te selecteren en hogere collegegelden te vragen voor topopleidingen. "Het is een hele goede ontwikkeling dat toptalent een kans krijgt", zegt Winnie Sorgdrager, oud-minister van Justitie, in deze *Transfer*. Zij is lid van de commissie Ruim baan en de nieuwe voorzitter van het HSP-beurzenprogramma voor getalenteerde binnen- en buitenlandse studenten.

Tien jaar geleden liep het Utrechtse *University College* al voor de troepen uit. Bollebozen uit binnen- en buitenland werden geselecteerd voor kleinschalig onderwijs in een internationale omgeving. Met Engels als voertaal en docenten afkomstig uit de hele wereld. In dit nummer wordt de balans opgemaakt van tien jaar *University College*. De formule werkt. Zeventig tot tachtig procent van de studenten haalt binnen de gestelde drie jaar het bachelordiploma, tegen nog niet de helft bij reguliere universiteiten. En zo'n veertig procent van de studenten gaat een internationale master doen. Ook Europa timmert, met een topinstituut voor technologie, aan de weg. Na jarenlange discussies over het nut en noodzaak is de kogel nu door de kerk. Er komt een virtueel *European Institute of Innovation and Technology*, waar knappe koppen uit heel Europa met elkaar gaan samenwerken. Of dit instituut ooit een echte concurrent van het Amerikaanse *Massachusetts Institute of Technology* zal worden, daar zijn nogal wat twijfels over. U leest er meer over in deze *Transfer*.

ELS HEUTS

ehcuts@nuffic.nl

8

‘Topstudie mag regulier hoger onderwijs niet schaden’

Ze zit in de commissie Ruim baan voor talent, die de minister van Onderwijs al een aantal jaren adviseert over experimenten met onder meer selectie van studenten. Nu wordt Winnie Sorgdrager voorzitter van het Huygens Scholarship Programme (HSP). Transfer sprak met de oud-minister over toptalent en differentiatie.

12

Hoe internationaal is het university college?

Tien jaar is Nederland inmiddels bekend met het fenomeen university college. De kleinschalige colleges moesten talentvolle studenten in enkele jaren klaarstomen voor de internationale arbeidsmarkt. In hoeverre slagen de drie colleges – in Utrecht, Maastricht en Middelburg – daarin?

19

Hoe meer, hoe verder, hoe beter

Ook internationaliseerders zijn in hun vrije tijd begaan met het milieu. Maar onder werktijd vliegen ze de hele wereld over. Milieuoverwegingen spelen geen enkele rol in de houding van hogeronderwijsinstellingen tegenover internationalisering, constateert de Bredase lector duurzaam vervoer Paul Peeters. Het is tijd voor actie, vindt Peeters.

28

Ghana heeft meer kennis nodig

Ghana is druk bezig zijn hoger onderwijs te hervormen. Internationale contacten moeten daarbij helpen. “We hebben buitenlandse partners nodig. Zowel in de vorm van samenwerkingsprojecten als in de vorm van onderwijsaanbieders die zich hier vestigen”, vertelt een Ghanese hogeronderwijskenner.

En verder

2 Colofon en redactioneel 4 Nieuwsberichten 11 Column Corry Ehlen 14 Onderzoek zonder grenzen
19 Nieuw beeldmerk Study in Holland 20 ‘Richt de blik op Midden-Oosten’ 24 Vliegende Hollander
26 Mbo en internationalisering 28 On the job 31 Agenda

Hbo zoekt internationaliseringsagenda

Hogescholen moeten zich veel breder manifesteren met een internationale agenda. “Internationalisering krijgt steeds meer dimensies. De overdracht van kennis van Noord naar Zuid is daar een van, maar we hebben in de verste verte nog niet de agenda te pakken”, stelde HBO-raadvoorzitter Doekle Terpstra op de studiedag internationalisering. De dag die de koepel

van hogescholen eind november organiseerde, draaide om de vraag wat internationaliseringsactiviteiten opbrengen.

Een ingewikkelde vraag, vond Nuffic-directeur Sander van den Eijnden. “Internationalisering presenteert geen aantoonbaar resultaat”, zei hij. “Het hbo heeft de wereld iets te bieden, maar het is een moeilijke en lange weg.”

Van den Eijnden riep de hogescholen op keuzes te maken en een consistent internationaliseringsbeleid te voeren. “Internationalisering is essentieel voor de Nederlandse student. Het heeft geen zin om 5.000 Chinese studenten hierheen te halen, als dat geen meerwaarde heeft voor onze studenten.”

Hans Zwarts, voorzitter van de *Dutch Trade Board* (DTB), hield een krachtig pleidooi voor internationalisering. “De groei van de welvaart wordt in belangrijke mate bepaald door internationale handel. Maar 80.000 mkb-ondernemers durven niet te exporteren. Een hbo’er kan dat stimuleren.”

De scholen moeten internationaal ondernemen centraal stellen, vindt Zwarts. Het pas gelanceerde programma internationalisering beroepsonderwijs speelt daarbij een voortrekkersrol. “We moeten publieke en private krachten bundelen op dit gebied. Dat is van levensbelang voor onze economie.” (EH)

De opbrengsten van internationaliseringsactiviteiten zijn moeilijk te meten. Maar zoveel mogelijk Chinese studenten naar Nederland halen voegt niet veel toe.

Foto: Ilona Karmpis

Snel besluit over naamgeving hogescholen

Het kabinet spreekt binnenkort het verlossende woord over de naamgeving van hogescholen en universiteiten in het buitenland. De binariteit – de scheiding in hbo en wo – blijft bij de titulatuur het uitgangspunt. Dat belooft minister Plasterk in zijn Strategische agenda voor het hoger onderwijs. De naamgeving is al jaren een heikele kwestie. In het buitenland is het verschil tussen hbo en wo vaak moeilijk uit te leggen. Hogescholen en studenten die met een Nederlands hbo-diploma aan de slag willen in het

buitenland, hebben daar last van. In zijn beleidsnota, die in november verscheen, zet de minister een aantal kritische kanttekeningen bij het huidige internationaliseringsbeleid. Zo is de mobiliteit van Nederlandse studenten, promovendi en docenten relatief laag. Hogescholen doen te weinig aan internationalisering en bij verschillende instellingen ontbreekt een heldere visie. Internationaal gezien behoort geen enkele Nederlandse instelling tot de absolute wereldtop. En in het toelatingsbeleid

voor buitenlandse studenten en kenniswerkers moet nog een flinke slag worden gemaakt. Komend voorjaar verschijnt een aparte internationaliseringsagenda waarin het beleid van de minister op dit punt verder wordt uitgewerkt. Daarin zal ook worden vastgelegd dat *joint degrees* – diploma’s die gezamenlijk met buitenlandse partners worden afgegeven – wettelijk worden toegestaan. (EH)

Buitenlandse student uitgewezen

De Groningse student Awni Hasso is vorige maand uitgezet naar Turkije. Hasso, die technische bedrijfskunde studeerde aan de Rijksuniversiteit Groningen, werd in november aangehouden op verdenking van heling van een mobieltje. Vreemdelingen die overtredingen begaan, kunnen worden uitgezet. Eerder werd Hasso opgepakt voor betrokkenheid bij een vechtpartij. Hij kreeg toen de status van ongewenst vreemdeling, maar die werd later ingetrokken wegens goed gedrag. De Zwolse rechtbank oordeelde onlangs dat de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) bij Hasso's tweede aanhouding niet tegen de regels handelde.

Hasso is de zoon van Koerdisch-Turkse vluchtelingen. Hij was actief bestuurslid van studentenvereniging Lugus en had nog enkele weken te gaan voor zijn bachelordiploma. Zijn opleidingsdirecteur heeft vergeefs een beroep gedaan op minister Hirsch Ballin van Justitie om uitzetting te voorkomen.

Het is niet de eerste keer dat de IND stappen onderneemt tegen een buitenlandse student. Vorig jaar werd de verblijfsvergunning van een Marokkaanse student in Delft ingetrokken. Deze had meer uren gewerkt dan wettelijk toegestaan. De rechtszaak tegen die beslissing loopt nog. Verder dreigen twee Wageningse studenten uit China en Kameroen hun verblijfsvergunning te verliezen omdat hun bestuursbeurs – de twee zijn bestuurslid van een vereniging – de kosten van hun levensonderhoud niet zou dekken. (VR)

De Sultan Ahmed Moskee in Istanboel

Foto: Roel Burgler

Den Haag opent Turkije Instituut

Naast instituten voor onder meer Duitsland, Frankrijk en China kent Nederland nu ook een Turkije Instituut. Eind november opende die instelling in Den Haag haar deuren. Het instituut heeft tot doel de kennis over Turkije in Nederland te verbreden. Dat is volgens de organisatie nodig vanwege de politiek-strategische ligging van het land en de Turks-Europese handelsrelaties.

“Turkije is een land waar veel gaat gebeuren en het is een kruispunt van allerlei ontwikkelingen. Het is goed om die vanuit Nederland in kaart te brengen”, zegt directeur Lily Sprangers. “Wij willen vooral informatie verstrekken over culturele, politieke en economische onderwerpen. We denken aan lezingen, debatten en uitwisselingen van verschillende beroepsgroepen.”

Sprangers was eerder zakelijk directeur van het Duitsland Instituut. Ze nam het initiatief voor de Turkse variant samen met Erik-Jan Zürcher, hoogleraar Turks aan de Universiteit Leiden. Ook Zürcher signaleerde een groeiende behoefte aan informatie over Turkije.

Het Turkije Instituut valt overigens niet onder de Universiteit Leiden en is ook niet wetenschappelijk. Het zoekt wel samenwerking met debatcentra, onderwijsinstellingen, studentenverenigingen en media. De eerste jaren wordt het instituut gesponsord door de gemeente Den Haag en een aantal bedrijven, waaronder Fortis, KPMG en Unilever. Daarna moet het zelfstandig verder. (VR)

Nieuw beeldmerk Study in Holland

Kwalitatief goed hoger onderwijs in een internationale setting. Dat is de boodschap van het nieuwe beeldmerk voor het Nederlandse hoger onderwijs en de bijbehorende, jaarlijkse campagne *Study in Holland*. Het beeldmerk is het resultaat van maandenlang overleg tussen een klankbordgroep van twaalf instellingen met de Nuffic en de Neso-kantoren, de VSNU, de HBO-raad, het ministerie van OCW en internationale studenten uit StudentPanel. Het nieuwe beeldmerk moet de Nederlandse concurrentiepositie op

de internationale onderwijsmarkt versterken. Ook is uit onderzoek eerder gebleken dat de Nederlandse onderwijskwaliteit en het hoge aantal Engelstalige opleidingen onvoldoende bekend zijn in het buitenland.

De betrokkenen kunnen zich vinden in het beeldmerk, dat de vorm heeft van een oranje vaantje met daarop verschillende symbolen. De tulp staat voor herkenbare Nederlandse zaken, de afstudeerbaart en het boek voor onderwijskwaliteit, de moderne windmolen en de

gloeilamp verbeelden onderzoek, innovatie en ideeën. De tekst *Open to International Minds* onderstreept het internationale karakter van het Nederlandse hoger onderwijs. Alleen de ondertekenaars van de Gedragscode internationale student mogen het naast hun eigen huisstijl gebruiken. De Nuffic organiseert eind januari voor het onderwijsveld een *kick off*-bijeenkomst over de toepassingsmogelijkheden. Meer over het nieuwe beeldmerk op pagina 18. (VR)

‘RUG moet buitenland actiever promoten’

Het internationaliseringsbeleid van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) sluit onvoldoende aan op de wensen van studenten in Groningen. Dat concludeert de Universitaire Commissie Studentenbeleid (UCS) van de RUG in een notitie die dit najaar is aangeboden aan het college van bestuur. Het college komt deze maand met een reactie.

De UCS ondervroeg tweehonderd studenten over internationalisering. Van de ondervraagden zei 65 procent een tijdje naar het buitenland te willen. “Toch heeft slechts circa een kwart van de studenten die de RUG verlaten, uiteindelijk een dergelijke ervaring opgedaan”, staat in de notitie, die vervolgt: “Blijkbaar bestaan er dus omstandigheden – zoals

informatievoorziening, studievoortgang en financiën – die studenten ervan weerhouden naar het buitenland te gaan.” De UCS vindt dat de RUG zich in haar internationaliseringsbeleid te veel richt op het aantrekken van buitenlandse studenten en te weinig op het bieden van buitenlandervaring aan de eigen studenten.

De notitie bevat elf aanbevelingen om de situatie te verbeteren. Zo moet de RUG zich de komende jaren actief inspannen om buitenlandervaring van haar studenten te bevorderen. Verder moet de universiteit niet alleen informatie verstrekken over studie in het buitenland, maar ook over stagemogelijkheden. Ook zouden er meer en hogere beurzen beschikbaar moeten komen. (MP)

Correcties en aanvullingen

In *Transfer* 3 wordt in het artikel over NPT-projecten in Indonesië op pagina 30 gemeld dat er voor alle NPT-projecten in Indonesië vanaf 2008 jaarlijks 25 miljoen beschikbaar is. Dit is niet juist. Voor de periode 2006 tot 2011 is voor alle NPT-projecten 25 miljoen beschikbaar.

Buitenlands nieuws

Ierland wil opleidingsplek van buitenlander

De Ierse schoolverlater Frank Prendergast heeft de Ierse staat aangeklaagd omdat een buitenlandse klasgenoot met lagere cijfers voorrang heeft gekregen bij de inschrijving voor een medicijnenstudie. Prendergast heeft bij verschillende instellingen vergeefs aangeboden het veel hogere collegegeld voor niet-EU-studenten te betalen in ruil voor inschrijving. Volgens zijn advocaat is zijn afwijzing strijdig met de Grondwet, omdat de staat allereerst haar eigen onderdanen toegang tot goed onderwijs moet bieden, aldus dagblad *The Independent*. Ierse instellingen reserveren plaatsen voor niet-EU-studenten. Deze hoeven zich niet in te schrijven bij het *Central Application Office*, dat eerstejaars via een soort puntensysteem selecteert. De *Higher Education Authority* ontkent dat Ierland door dit systeem de boot mist. In Ierland studeren ruim 12.000 buitenlandse studenten. Het land wil dat aantal verdriedubbelen, omdat buitenlandse studenten goed zijn voor de economie.

België en Oostenrijk mogen buitenlanders weren

Medische opleidingen in België en Oostenrijk mogen voorlopig de instroom van buitenlandse studenten beperken. De Europese Commissie begon vorig jaar een procedure tegen de twee landen omdat die de instroom wilden beperken tot maximaal 25 respectievelijk 30 procent van de beschikbare opleidingsplaatsen. Volgens de Commissie discrimineren ze daarmee op nationaliteit. België en Oostenrijk stelden echter dat vrij studentenverkeer de kwaliteit van hun gezondheidszorg bedreigt. De Commissie geeft de landen nu vijf jaar de tijd om dat te bewijzen.

'Pas op voor Chinese staatsbemoeienis'

Universiteiten moeten waken voor beperking van hun academische vrijheid als zij in zee gaan met Confucius Instituten, waarschuwt de Australische China-specialiste Jocene Grey. Zij vindt de enorme groei van het aantal instituten voor Chinese taal en cultuur in de wereld zorgwekkend, omdat de instituten steun krijgen van de Chinese overheid – oftewel de communistische partij. Een van de ruim 150 instituten zit op de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden. Directeur Jouke de Vries zegt niets te merken van bemoeienis: "Ik heb die kwestie ook met mijn Europese collega's uitgebreid besproken." De Vries bestrijdt overigens dat de instituten structureel door de Chinese overheid worden gesteund. "Ze krijgen alleen een startsubsidie voor twee jaar." Voor beperking van de academische vrijheid is hij niet bang. "Ons instituut valt niet onder de Leidse afdeling sinologie en is niet wetenschappelijk. Het biedt vooral taalcursussen aan diverse doelgroepen." (VR)

Katoenplanters in Benin op managementcursus.

Hbo werkt samen met Ghana en Benin

Twaalf hogescholen gaan samenwerken met instellingen in Ghana en Benin. Eind november bekrachtigde voorzitter Doekle Terpstra een overeenkomst tussen de HBO-raad en de vertegenwoordigende instanties in die twee landen.

De drie partners willen onderzoeken of er fondsen te vinden zijn voor gemeenschappelijke projecten die de ontwikkeling van beroepsgericht onderwijs versterken en hoger onderwijs en arbeidsmarkt beter op elkaar afstemmen. De afspraak volgt op een bezoek van een Nederlandse delegatie aan Ghana en Benin in november 2006 en een tegenbezoek van de twee landen, een jaar later.

Volgens Arian van Staa van de HBO-raad gaat het om belangrijke ambities, omdat afgestudeerden in ontwikkelingslanden in veel gevallen niet over de competenties beschikken om in het bedrijfsleven aan de slag te gaan. "Leerwegen zijn vaak te theoretisch en bedrijven zijn te weinig betrokken bij het onderwijs."

Tegelijkertijd ondersteunt de HBO-raad met de overeenkomst de aspiraties van achttien Nederlandse hogescholen die samenwerken in een zogenoemd *profound consortium*. De twaalf die in Ghana en Benin aan de slag gaan, behoren tot dit consortium. Het gaat om instellingen die volgens Van Staa "op een gestructureerde wijze handen en voeten willen geven aan de samenwerking met zuidelijke landen." (XB)

NIEUWE HSP-VOORZITTER

WINNIE SORGDRAGER

‘Onderscheid maken
moet **normaal** worden’

Selectie van topstudenten? Daar moet je niet al te moeilijk over doen, vindt Winnie Sorgdrager.

De nieuwe voorzitter van het HSP-talentenprogramma weet waarover ze praat: de afgelopen jaren was ze lid van de commissie Ruim baan, die onlangs adviseerde opleidingen meer vrijheid te geven om te selecteren.

“Het Nederlandse hoger onderwijs is jarenlang buitengewoon egalitair geweest. Ik vind het een heel goede ontwikkeling dat er meer aandacht is voor getalenteerde studenten en excellentie”, stelt Winnie Sorgdrager. De oud-minister van Justitie is onlangs benoemd tot voorzitter van de selectiecommissie van het Huygens Scholarship Programme (HSP). Ze neemt het stokje over van Nobelprijswinnaar Gerard 't Hooft. Het HSP verstrekt beurzen aan talentvolle Nederlandse studenten die internationale studieverving willen opdoen en geeft slimme buitenlandse studenten de kans om in ons land te studeren. Het programma, dat sinds september 2006 bestaat, heeft de wind mee: het jaarlijkse budget wordt verdubbeld van 5 naar 10 miljoen euro.

“Zo'n beurs is een mooie beloning voor iemand die zich inspant en ergens voor gaat. Het is niet alleen het kunnen, maar ook het willen”, vindt Sorgdrager. Studenten die in aanmerking willen komen voor de beurs – voor een verblijf tussen zes maanden en twee jaar – moeten bovengemiddeld presteren. “Ik heb inmiddels een aantal dossiers gezien. Er zitten fantastische cv's bij. Studenten die gigantisch hoge cijfers hebben gehaald en zinvolle dingen naast hun studie doen. Dat vind ik de mooiste combinatie.”

Gelijkheidsdeken

Het is geen toeval dat juist Sorgdrager voorzitter is geworden van het HSP. Sinds 2004 is de oud-D66-politica lid van de commissie Ruim baan voor talent, die de minister adviseert over experimenten met selectie, differentiatie van collegegelden en *honours*-programma's. Dat doet ze naast haar werk als lid van de Raad van State, het belangrijkste adviesorgaan van de regering. “Het is essentieel dat je naast het beoordelen van wetten en rechtspreken in bestuursrechtelijke geschillen, ook functies in het maatschappelijke leven hebt. Anders raak je toch wat los van de werkelijkheid.”

Om internationaal concurrerend te blijven, zijn

excellentie en topopleidingen hard nodig. En om topopleidingen te realiseren die ook aantrekkelijk zijn voor buitenlands talent, is selectie een absolute voorwaarde. Dat was vier jaar geleden de achtergrond om experimenten te beginnen met onder meer selectie en kwaliteitsverhogende onderwijsprogramma's. De gelijkheidsdeken moest worden opgeschud, vond toenmalig staatssecretaris Nijs.

Selecteren aan de poort op grond van cijfers is achterhaald, zo blijkt uit de eindrapportage van de commissie Ruim baan. Het rapport, getiteld *Wegen voor talent*, verscheen in december. *Matching* is het nieuwe credo. “Het gaat erom dat je studenten en opleiding beter matcht en dat de juiste student sneller op de juiste plaats terecht komt. Opleidingen worden hierdoor gestimuleerd om een duidelijk en herkenbaar profiel te ontwikkelen”, stelt Sorgdrager. Selectie is een beladen begrip, weet ze. Volgens tegenstanders staat het op gespannen voet met de toegankelijkheid van het hoger onderwijs.

Toch vindt de commissie dat opleidingen meer vrijheid moeten krijgen om te selecteren. “Je moet daar niet al te ingewikkeld over doen”, aldus Sorgdrager. Maar opleidingen moeten dan wel zinvolle selectiecriteria gebruiken; studieresultaten blijken weinig voorspellende waarde te hebben. Als voorbeeld van zinvolle selectie noemt ze de aanpak van het Utrechtse Law College. “Er waren 250 aanmeldingen en met alle kandidaten is een gesprek gevoerd. Dat is een tijdrovende procedure, maar men vond dat het waard. Mensen die niet geselecteerd zijn, kunnen instromen in de reguliere rechtenstudie. Ze vallen niet buiten de boot.” Dat laatste vindt de commissie een belangrijk punt. Ze hecht grote waarde aan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Uitgangspunt is dat je daar met een havo- of vwo-diploma toegang toe moet hebben.

De discussie zou ook niet alleen moet gaan om selectie op individuele kwaliteiten, vindt de commissie. “Het is ook belangrijk dat er kan worden

geselecteerd op het klimaat van de groep. Dan krijg je studenten die elkaar inspireren en zich laten inspireren door gedreven docenten en creëer je *academic communities*. Dat gebeurt op de university colleges.”

Kweekvijvers

Met differentiatie is niets mis, vindt Sorgdrager. “Bij studies als rechten en psychologie valt meer dan de helft uit. Die mensen houden de boel op. Geef degenen die wel ambitieus met hun studie aan de slag willen, de ruimte.”

Het hoger onderwijs moet doorgaan met deze experimenten, concludeert de commissie. Ze zijn nodig om het hoger onderwijs naar een hoger plan te tillen.

Inmiddels hebben hogescholen en universiteiten al ongeveer 55 voorstellen voor zogenaamde *honours*-programma's ingediend. Dat is vaak kleinschalig onderwijs met een verzwaarde studielast en extra gemotiveerde studenten. In het

kader van de Ruim baan-experimenten heeft keuringsinstantie NVAO er inmiddels veertien beoordeeld. Acht kregen een positief

oordeel. Sorgdrager: “Het is heel interessant om te kijken wat deze *honours*programma's uiteindelijk opleveren. De vooronderstelling is dat dit kweekvijvers zijn voor

uitzonderlijke talenten en dat deze studenten later op sleutelfuncties in de maatschappij terecht komen. Je moet nagaan of dat ook gebeurt.”

Het is goed dat talent een kans krijgt, vindt Sorgdrager. Maar, zegt ze, we moeten hier vooral niet in doorslaan. “Benader dit thema op een nuchtere manier. We hebben een brede groep studenten met verschillende talenten en met een verschillende motivatie. Sommigen willen helemaal voor hun studie gaan, anderen hebben die behoefte veel minder. Erken dat en beschouw het als iets normaal dat je talent ontwikkelt en uitstekende opleidingen aanbiedt. En ga er net zo lang mee door tot het normaal is om dat onderscheid te maken.”

Sorgdrager hoopt dat het rapport discussie zal losmaken in de Tweede Kamer. “Ik ben benieuwd of de discussie over excellentie en differentiatie zal leiden tot het aanvaarden van verschillen in financiering. De commissie vindt dat er meer aandacht moet komen voor topopleidingen en talentvolle studenten, maar niet ten koste van het reguliere

hoger onderwijs. Want je kunt natuurlijk niet zeggen: we investeren in toptalent en de rest laten we er een beetje bijhangen. We willen dat ook het reguliere hoger onderwijs een kwaliteitsimpuls krijgt door meer nadruk op excellentie. Maar als je dat wilt bereiken, moet er geld bij. Als je de cijfers van de OESO bekijkt, zie je dat Nederland relatief weinig aan onderwijs uitgeeft. Dat is een kwestie van politieke afwegingen.” Vanaf 2008 is er in de onderwijsbegroting structureel 10 miljoen euro per jaar beschikbaar voor excellentie. De commissie betitelt dat bedrag als ‘erg bescheiden’.

Schrapen

Als lid van de Raad van Toezicht van de Universiteit Twente ziet Sorgdrager hoe de universiteit moet schrapen. “De UT wil een researchuniversiteit zijn en heeft ook instituten met onderzoek van wereldfaam. Maar het blijft tobben om de financiering rond te krijgen. Men wil graag buitenlandse topdocenten aantrekken, maar dat geeft soms problemen met de beloning.” Een heel andere tijd dan de jaren zeventig toen Sorgdrager haar carrière begon als studievoorzitter bij de UT. “Bakken met geld waren toen beschikbaar. De UT was de enige instelling met een campus,

naar Amerikaans voorbeeld, en dat experiment werd gekoesterd. Echt hard werken was het in die tijd niet. Ik weet nog dat de hoogleraren 's middags om drie uur een balletje stonden te slaan op het complex. Daar kom je tegenwoordig niet meer om. Het is nu publiceren, presteren en geld bij elkaar schrapen.” De noodzaak om als instelling alles financieel rond te krijgen, ziet ze ook terug in het internationaliseringsbeleid van de UT. “Je hebt hier een enorm contingent Duitsers. Qua inkomsten is dat een zegen voor de universiteit. Maar wat je natuurlijk wilt met internationalisering, is dat mensen kennismaken met elkaars cultuur. Ik weet niet of zo'n contingent Duitsers daar nu zoveel aan bijdraagt. Je bent een Nederlandse instelling en je bestaansrecht moet gebaseerd zijn op de Nederlandse student. Dat moet het uitgangspunt zijn. Dat je daarnaast streeft naar goede buitenlandse studenten, vind ik prima.”

ELS HEUTS

“Je kunt natuurlijk niet zeggen: we investeren in toptalent en de rest laten we er een beetje bijhangen”

Riskant avontuur

Als aankomend arts stelde ze zelf de diagnose: acute appendicitis. Charlotte was voor haar laatste co-schap net een weekje in El Salvador en kende heg nog steg. Uitstel was niet mogelijk. De Franse vrijwilligster waarmee ze in het weekend het slaapkamertje van de medische hulporganisatie deelde, schakelde directrice Simona in. Vijf uur later lag ze op de OK. De duizend dollar, die Simona ergens vandaan getoverd had, deed

wonderen. Want zonder dat bedrag cash op tafel werd er niet geopereerd. De jonge arts/patiënte kreeg uiteindelijk zelfs een koninklijke behandeling. Vier chirurgen en assistenten pikten graag een graantje mee. Ook zoonlief, die als “tokk” optrad en na de operatie alvast een afspraak maakte voor een *date*. Twee dagen later recupereerde Charlotte in het huis van Simona. Zonder verzorging en zonder verpleegmiddelen. Zo trof ik haar aan, toen ik na een reis van 30 uur uit Nederland arriveerde. Mijn moederinstinct had me hiernaartoe gedreven.

Drie weken van herstel leerde ons de hartelijkheid kennen van de Salvadoranen. Ten minste van de vrouwen, die in dat land de absolute meerderheid vormen. Één man op zes vrouwen is de verhouding. Want na de burgeroorlog vluchtten veel mannen naar Mexico en de Verenigde Staten. Anderen vertrokken later als gastarbeider. Veel vrouwen moeten hun man dan ook delen, zonder wetenschap over het andere gezin. Ook de vrouwelijke KNO-arts, in wier *guesthouse* wij onze intrek namen, leerde pas op de universiteit haar ha/lfzus kennen. “Salvadoreños son machistos”, vond ze.

De Clínica Ana Manganaro in het bergdorpje Guarjila was het doel van de ontwikkelingshulpstage van Charlotte. Ze werkte er vier maanden als ‘basisarts’. Samen met een in Cuba opgeleide arts die bewust koos voor deze plek waar geen inheemse arts wil werken. De kliniek is gesticht door Europese hulporganisaties voor slachtoffers uit het burgerverzet, en functioneert onafhankelijk van staatsbemoedienis.

‘100% FMLN’ – de oppositiepartij – staat trots in meterhoge rode letters op een muur bij de ingang van het dorp. Portretten van de vermoorde bisschop Romero sieren de wanden van Clínica en “Plan”-schooltje. Dat de strijd ondergronds doorgaat bleek bij de begrafenis van twee vrienden van de Clínica in Chalatenango. Begeleid door kameraden in legeruitrusting en gesierd met rode FMLN-vlaggen werden de door de politie vermoorde mannen als helden ten grave gedragen.

Toen diezelfde week een gewapende strijd tussen universiteit en leger ontbrandde, in de wijk waar Charlotte woonde, kwam de politiek wel heel dicht bij. Gelukkig verliepen de laatste drie maanden voorspoedig. Het netwerk van vrijwilligers en artsen in en rondom de hulporganisatie gaf steun en geborgenheid. En zoals dat hoort bij een buitenlands verblijf, was er ook tijd om zich met vrienden te vermaken aan het strand of op een vulkaan. Ondanks de moeilijke beginperiode rondde Charlotte haar co-schap op excellente wijze af. Ze kijkt met plezier terug op een bijzondere en leerrijke periode.

Ik ben een groot voorstander van internationale mobiliteit en natuurlijk ligt de belangrijkste meerwaarde van een buitenlandstage in grensverleggende ervaringen, op professioneel én persoonlijk vlak. Maar terugkijkend vanuit mijn eerdere ervaringen als stagebegeleider in het hoger onderwijs, vraag ik me af hoe ik deze praktijkplaats zal waarderen. En of het leerrendement wel opweegt tegen de risico's. Criteria voor de kwaliteit van praktijkplaats en begeleiding en voor risicobeheersing kunnen bij deze vragen een belangrijk richtsnoer bieden. Een buitenlandstage blijft een riskant avontuur, zeker in een ontwikkelingsland. Ik ervoer dat aan den lijve.

CORRY EHLEN

Corry Ehlen is programmamanager grensverleggend onderwijs bij de Hogeschool Zuyd. Zij nodigt als columnist voor de volgende Transfer uit Henk Frencken, onderwijskundig adviseur bij het Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Nascholing (Iclon) van de Universiteit Leiden.

Foto: Fred Prak

T I E N J A A R U N I V E R S I T Y C O L L E G E I N N E D E R L A N D

‘In de eetzaal zitten ze toch bij landgenoten’

Internationalisering van de Nederlandse student was een belangrijke drijfveer om university colleges op te richten. Kleinschalig onderwijs moest bollebozen in staat stellen hard te studeren in een internationale omgeving. Wat is er – tien jaar na de introductie – van die ambitie terechtgekomen?

Toen het University College Utrecht (UCU) in 1998 de deuren van zijn campus op de voormalige Kromhout Kazerne opende, keek heel universitair Nederland met argusogen toe. Het college, onderdeel van de Universiteit Utrecht (UU), begon met bacheloronderwijs toen dat hier feitelijk nog niet bestond. Het onderwijs kenmerkte zich door kleinschaligheid, een campus met allerlei voorzieningen

en veel keuzeruimte in het studieprogramma. Bijna tien jaar later telt Nederland drie university colleges voor geselecteerde bollebozen. In 2002 opende de Universiteit Maastricht er een, twee jaar later startte de UU een tweede college in Middelburg: de Roosevelt Academy (ROAC). Hoewel de drie op formele punten van elkaar verschillen – zo hebben Middelburg en Maastricht geen campus – komen

hun ambities in grote lijnen overeen: meer studierendement, hervorming van de strak georganiseerde opleidingsprogramma's aan de Nederlandse universiteiten én het internationaliseren van de Nederlandse student. Verder houdt het curriculum bij alledrie flink rekening met de internationale praktijk, is de voertaal Engels en komen de docenten overal ter wereld vandaan.

De rendementsdoelstelling mag bij alledrie geslaagd worden genoemd: bij het UCU haalt 80 procent van de studenten binnen de gestelde drie jaar een diploma, bij het University College Maastricht (UCM) en ROAC ligt dat op 70 procent – tegen nog niet de helft bij reguliere universiteiten. De hervormingsagenda is bij elk van de drie *work in progress*. Internationalisering roept op alledrie de colleges een ander beeld op.

Eerst de cijfers over de buitenlandse *input*. Het UCU telt, met 650 studenten, vijftig nationaliteiten: één op de drie is buitenlander. Onderwijsdirecteur Fried Keesen: "Als er al een dominante groep is, dan zijn dat de Amerikanen. Voor hen is het hier goedkoop studeren. Waarom zou je 30.000 dollar lesgeld per jaar betalen als je daarvoor hier twee jaar onder de pannen bent, inclusief kamer plus maaltijden?" Daarnaast is er de uitwisseling met buitenlandse universiteiten. "Continu loopt hier een flink pak Nederlanders de deur uit en daar komen buitenlandse studenten voor terug. De gevoelstemperatuur van een internationale omgeving wordt hierdoor verhoogd."

Onbeleefd

Toch is Keesen niet helemaal tevreden. "We willen naar 50 procent buitenlanders. Tot een jaar geleden hebben we daar niet heel gericht aan gewerkt, maar sinds driekwart jaar is er iemand om ons in het buitenland beter te verkopen." Ervaring met Chinese en Afrikaanse studenten is de reden hiervan. "In de beginjaren was het erg in trek om groepen Chinezen aan te trekken, maar Engels is voor hen vaak een groot probleem. Chinese studenten komen daarnaast uit een heel andere onderwijscultuur. Wij mikken op interactief in kleine groepjes met veel discussie. Als je uit een cultuur komt waar het onbeleefd is om de leraar tegen te spreken, werkt dat niet. We letten in de selectie beter op het profiel van die studenten. Ze moeten sterk in hun schoenen staan om die slag te maken. Bij de Afrikaanse inschrijvers slagen wij er

niet in om veel studenten te selecteren die we aan de maat vinden. Als we er tien hebben, is het veel. Dus nu gaan we naar ze toe."

Veel van wat voor Utrecht geldt, gaat ook op voor ROAC in Middelburg met zijn zeshonderd studenten: een op de drie komt uit het buitenland, maar de gevoelstemperatuur ligt "zeker op 50-50, vanwege de *exchange*", zegt decaan Hans Adriaansens, die tien jaar geleden het UC in Utrecht oprichtte.

Terrein te winnen

Bij het Maastrichtse UCM is de helft van alle vijfhonderd studenten buitenlander. En de helft van die groep is Duits. Decaan Louis Boon: "Zolang het Duitse hoger onderwijs een ramp is, blijven studenten rustig zeven jaar hangen. Universiteiten worden daar niet gestimuleerd om beter onderwijs te geven. En het interesseert ook niemand in Duitsland. Wij trekken studenten uit heel Duitsland." Het andere kwart komt uit heel Europa. "Van alles wat", aldus Boon.

Alle ingrediënten lijken aanwezig om de Nederlandse student met succes te laten internationaliseren. Maar in welke mate gebeurt dat eigenlijk, buiten het klaslokaal? "Daar is nog wel enig terrein te winnen", zegt UCU-directeur Keesen. "Je probeert studenten erop te selecteren dat ze een internationale omgeving leuk vinden. En dat doen ze ook. Maar in de eetzaal gaan ze bijvoorbeeld toch vaak bij landgenoten zitten."

Ook gaan veel Nederlandse studenten in het weekend naar huis; de buitenlanders blijven op de campus. "De Nederlanders die actief zijn in de studentenvereniging, hadden de neiging om hun activiteitenprogramma af te stemmen op hun eigen aanwezigheid", vertelt Keesen. "In het weekend werd dus weinig georganiseerd, want dan waren ze er toch niet. Toen zijn we rond de tafel gaan zitten en hebben het erover gehad dat ze op die manier een situatie in stand hielden. Dat zien we nu geleidelijk veranderen. Wij willen Nederlanders meer sturen richting *international community* en omgekeerd. Wij willen ze echt geïntegreerd krijgen. Dat is ook de reden dat we naar een 50-50 samenstelling willen. We denken dat een getalsmatig evenwicht tegenwoordig geeft aan de desintegratieproblematiek die je zo nu en dan ziet."

*"Wij willen Nederlanders
meer sturen richting
international community
en omgekeerd"*

In Middelburg is de internationalisering van de Nederlandse student ‘prima’, vindt decaan Adriaansens. “Zeker in zo’n klein college mixt het natuurlijk snel. De studenten zitten altijd bij elkaar in verschillende groepen, maar ook daarbuiten zijn ze lekker met elkaar in de weer.”

Valt er niets meer te wensen in Middelburg? Zo ver wil de hoogleraar sociologie ook weer niet gaan. “Die internationalisering is uiteindelijk pas geslaagd als studenten overal in de wereld kunnen werken. Als zij begrijpen dat een Bulgaar anders denkt dan een Chinees, als ze zaken van verschillende kanten kunnen bekijken en als het ethnocentrisme er een beetje uit is.”

Vanzelfsprekend

Zo bewust voelt UCM-decaan Boon het niet. “Wij hebben onze internationaliseringsambities nooit echt expliciet geformuleerd. Internationalisering is bij ons al jaren heel vanzelfsprekend, aan de hele universiteit. De vakken, de voertaal, de docenten: alles is internationaal. Alle beleidsstukken verschijnen ook in het Engels, anders kan onze staf er geen kennis van nemen. Er komt nauwelijks meer Nederlands aan te pas.”

Of die vanzelfsprekendheid ook blijkt uit de sociale contacten tussen studenten, weet Boon niet. “Ze doen veel dingen samen. Maar of ze er internationaler op worden, durf ik niet te zeggen. Wel weten we dat 40 procent van de studenten een *master* gaat doen in het buitenland.” In Utrecht geldt dat voor 30 tot 40 procent. Middelburg spant de kroon: volgens Adriaansens volgt 50 procent van de studenten een *master* in het buitenland.

“Internationalisering
is pas geslaagd als het
ethnocentrisme eruit is”

Twee afgestudeerden, Lindsey uit Middelburg en Joeri uit Maastricht, hebben aan de internationalisering een goed gevoel overgehouden.

Lindsey (23), Sri Lankaans van geboorte met Nederlandse ouders uit een dorp in Brabant, koos na een jaar studeren voor KLM-piloot in de VS, toch voor Middelburg vanwege het interdisciplinaire programma. Inmiddels is zij afgestudeerd in *Social Sciences* met de specialisaties economie, politiek & internationale betrekkingen en antropologie. Momenteel volgt ze een *master* aan het *Institute of*

Development Studies in Brighton, waar ze zich specialiseert in humanitaire hulpverlening in crisisgebieden. De ervaring in Middelburg was een *eye opener*, vertelt de studente. “De mix van studenten en docenten uit de hele wereld levert veel verschillende perspectieven op in discussies binnen en buiten de les. Ik ben daardoor nu veel minder geneigd om een eenzijdig hard standpunt in te nemen. Ik ben voorzichtiger geworden en kan dingen beter in hun context plaatsen.”

Virtuele netwerken

Lindsey heeft niet ervaren dat studenten in hun eigen landengroepje bleven hangen. “Maar mijn jaar was ook uniek, wij waren de eersten in 2004. We hebben ook samen allerlei activiteiten voor studenten opgezet. Ik denk dat we daardoor een bewust internationale groep zijn geworden.” De groep houdt volgens haar nog steeds contact via virtuele netwerken als msn en facebook.

Joeri (24), alumnus van het UCM, noemt de fysieke afstand die na het afstuderen ontstaat, als nadeel van het internationale avontuur. Joeri studeerde in

Maastricht af in wetenschapsfilosofie, deed daarna een master aan de *London School of Economics* en is nu zes maanden onderzoeker in Wenen, van waaruit hij wil solliciteren naar een promotieplek in Engeland. “Mensen komen naar het UC om te studeren. Ze blijven niet. Als ze klaar zijn, waaiert ze over de hele wereld uit.” Maar dat nadeel weegt voor hem niet op tegen de grote voordelen van de internationale omgeving. “Ik heb veel diepe contacten gemaakt, sneller dan met Nederlanders was gebeurd. Juist omdat je van elkaar verschilt, valt er meer te ontdekken en is er meer om over te praten.”

Totaalpakketje

De belangstelling van studenten voor een UC is groot, zeggen de collegeleiders. Ook uit het buitenland. Sommige Australische universiteiten zien in het groeiende aantal Nederlandse UC's zelfs een blauwdruk voor concurrentie op de markt voor Engelstalig onderwijs. Is dat terecht?

“Jazeker”, zegt Keesen (Utrecht). “Internationaal is er enorme vraag naar Engelstalig onderwijs. Behalve de VS, de Britten en Australië zijn er niet veel aanbieders. Dan komt Nederland toch kijken op die markt. Dat zie je ook bij de aanmelding van buitenlandse studenten. Het patroon is dat ze aan overige aanmeldingen steevast twee Britse en twee Amerikaanse universiteiten opgeven. Dat impliceert dat wij in dezelfde markt zitten: goedkoop Engelstalig onderwijs in combinatie met goede woon- en leefcondities. Een totaalpakketje. Reden dat ze soms niet komen is dat ze van Cornell, Oxford of Berkeley een betere beurs kunnen krijgen.”

Boon in Maastricht denkt daar anders over. “Europa is helemaal geen concurrent voor Australië als het gaat om Aziatische studenten. Als die al komen,

komen ze niet naar ons. Want wat willen die Aziatische studenten? Die willen bedrijfskunde. En UC is bijna esoterisch vergeleken met bedrijfskunde.” Van een patroon bij aanmelding zegt Boon evenmin iets te merken. “Als je doorvraagt, is dat vaak onzin. Wij nemen die dingen niet serieus. Behalve als je kunt kiezen tussen Columbia University in New York en Maastricht. Dan zou ik zeggen: grijp die kans en ga naar New York.”

Blik Chinezen

Adriaansens (Middelburg) benadrukt: “UC gaat uiteindelijk om een kwaliteitsverbetering van het bacheloronderwijs in Nederland, niet om het open-trekken van een blik Chinezen. Het is bedoeld om Nederlandse studenten te internationaliseren. Een blauwdruk om straks te concurreren? Alsjeblieft niet. De getallen zijn ook zo klein dat je van concurrentie nauwelijks kunt spreken. Bovendien kan dat niet de bedoeling zijn van Nederlands belastinggeld.”

Volgens Keesen is er hoe dan ook de druk van een vragende markt. En dat hebben meer instellingen begrepen. De drie krijgen volgend jaar in ieder geval gezelschap van het UC van de Universiteit van Tilburg en van het hbo-college van de Hogeschool Windesheim in Zwolle. Ook Leiden en Amsterdam hebben serieuze plannen, al wordt daarover nog flink vergaderd. Wellicht worden zij ingehaald door Rotterdam, dat naar verluidt ook op een UC aast. Keesen: “De vraag naar kleinschalig onderwijs groeit langzaam maar gestaag. De tijdgeest is ook aan het veranderen. Van je kop niet boven het maaiveld uitsteken naar je wél willen onderscheiden. Het is een groeimarkt.”

ORNELLA PORCU

GEEN FYSIEK INSTITUUT, MAAR NETWERK MET PROJECTEN

Europa bereikt akkoord over EIT

De kogel is door de kerk: Europa krijgt een hoogstaand technologie-instituut. Maar het is de vraag of het European Institute of Innovation and Technology (EIT) het Amerikaanse MIT naar de kroon kan steken.

Lang is gediscussieerd over nut en noodzaak van een Europees topinstituut op het gebied van technologie. Moest zo'n instituut er wel komen? Ronald Plasterk – toen nog geen minister van Onderwijs – vond in 2006 van niet. “Dat wordt een kantoortje dat geld gaat rondpompen tussen de universiteiten. Het heeft niets te maken met de broedplaatsen van kennis zoals die in Amerika bestaan”, zei Plasterk een kleine twee jaar geleden in *NRC Handelsblad*.

Maar het *European Institute of Innovation and Technology (EIT)* komt er toch. Niet in de vorm van een fysiek instituut. Het EIT wordt een soort netwerk met verschillende projecten, waarin knappe koppen van hogescholen, universiteiten, onderzoeksinstellingen en het bedrijfsleven gaan samenwerken. Zo kan een Nederlandse universiteit voor een project over klimaatverandering onder EIT-paraplu samenwerken met Spaanse en Engelse instituten. Ook kunnen via het EIT promotieonderzoeken worden gedaan aan verschillende Europese universiteiten. Hans van Luijk, collegevoorzitter van de TU Delft, is tevreden met de keuze voor een virtueel instituut. “Als je topwetenschappers echt bij elkaar zet in een instituut, gaan de beste hoogleraren uit Nederland weg. Dat kan natuurlijk niet.” Zijn collega Anne Flierman, van de Universiteit Twente, vindt: “Een fysiek instituut zou tot vervelende concurrentie onderling leiden.”

Nieuwe kans

Binnen het EIT zullen de komende jaren drie kennisgemeenschappen worden gesticht, consortia van hogeronderwijsinstellingen, onderzoeksinstellingen en bedrijven. “De politiek heeft voor die drie groepen drie

thema's voorgesteld: duurzame energie, klimaatverandering en de nieuwe generatie informatie- en communicatietechnologie”, zegt beleidsmedewerker David Bohmert van Neth-er, de organisatie die onder meer de belangenverenigingen van mbo, hbo en universiteiten in Brussel vertegenwoordigt. “Maar de toekomstige bestuursraad mag van dat advies afwijken.”

Flierman heeft vooral op het gebied van duurzame energie hoge verwachtingen. “Daarmee lopen we al voorop en werken we ook al veel samen in Europa, ook in 3TU-verband.” Het EIT zal lopende projecten

overigens niet vervangen, benadrukt hij. “Het zal een aanvulling zijn. Voor universiteiten is het instituut een nieuwe kans voor toponderzoek.”

Het EIT zal zich nog wel moeten bewijzen, vindt Van Luijk. En velen met hem, zoals Ronald van Zolingen, hoogleraar duurzame energie aan de TU Eindhoven. “Wij werken in het Europees platform

zonne-energie al nauw samen met Europese instituten en universiteiten”, vertelt Van Zolingen. “Die samenwerking is uitstekend en daar geef ik op dit moment de voorkeur aan boven het EIT.”

Vlaggenschip

Het EIT is een idee van José Manuel Barroso, de voorzitter van de Europese Commissie. Hij wilde graag een Europees technologisch topinstituut, dat zich kon meten met het beste instituut ter wereld, het Amerikaanse MIT. “Barroso heeft gezegevierd”, zegt Bohmert. “Vanaf het begin was er veel scepsis binnen het Europese onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven.” Toch is het politieke akkoord er snel gekomen, vindt Bohmert, die het EIT een “vlaggenschip van de Europese regeringsleiders” noemt.

“Het succes van het EIT hangt grotendeels af van de participatie van het bedrijfsleven”

Het Amerikaanse Massachusetts Institute of Technology (MIT) is het grote voorbeeld voor het EIT.

De financiën waren de afgelopen maanden het hete hangijzer in de debatten over het instituut. Die zijn nu rond: tot 2013 wordt 309 miljoen euro geïnvesteerd om het EIT op poten te zetten. Dat bedrag komt onder meer uit niet bestede landbouw-gelden en uit een potje voor onvoorziene omstandigheden. Verder is een zogeheten identificatiebestuur ingesteld, dat vóór maart 2008 de bestuursraad zal selecteren. De nieuwe bestuursraad krijgt vervolgens achttien maanden de tijd om een organisatiestructuur op te zetten. De raad zal ook, tegen de zomer van 2009, de eerste ronde voorstellen van de consortia behandelen. De eerste gezamenlijke opleidingen onder EIT-vlag beginnen naar verwachting in het collegejaar 2010–2011.

Tegen die tijd hoopt het EIT over 2,4 miljard euro per jaar te kunnen beschikken, een bedrag dat met hulp van het bedrijfsleven tot stand moet komen. “Het wordt daarom de komende jaren heel belangrijk in hoeverre het bedrijfsleven in de kennisgemeenschappen participeert”, zegt Bohmert. “Daarvan hangt het succes van het EIT voor een groot deel af.”

Beer op de weg

Oorspronkelijk wilde de Europese Commissie dat het EIT Europese mastergraden en doctorstitels ging afgeven. Maar dat bleek een te grote beer op de weg. Daarom is nu overeengekomen dat EIT-afgestudeerden dubbele, meervoudige en

gezamenlijke nationale graden krijgen. “De Europese commissie geeft daarbij de voorkeur aan de zogeheten *joint degrees*. Die zijn momenteel in Nederland nog niet wettelijk erkend”, zegt Bohmert. “Een aantal lidstaten, waaronder Nederland, moet de wetgeving daarop aanpassen.” De Nederlandse beleidsmedewerker wijst erop dat het European University Institute in Florence al sinds de jaren zeventig Europese graden afgeeft. “Dat kan een voorbeeld zijn.”

Wat de voertaal binnen het EIT zal worden, is nog niet duidelijk. Engels ligt voor de hand, maar Duits- en Franstalige landen maken zich sterk voor hun eigen taal. Ook is nog onbekend waar het instituut – hoewel het dus niet om een fysiek gebouw gaat – formeel zal worden gevestigd. Het Slowaakse Bratislava wordt genoemd, maar nog niets is zeker. Of het EIT het Amerikaanse MIT naar de kroon kan steken, is ook nog maar de vraag. “Dat zal niet lukken”, zegt Van Luijk. “MIT zit organisatorisch goed in elkaar, ze hebben uitstekende middelen en miljarden dollars tot hun beschikking. Het opbouwen van een groep wetenschappers op topniveau heeft te maken met een rijke traditie, materiaal en apparaten. Om dat allemaal op te bouwen heb je vijf à tien jaar nodig. Het is een illusie om te denken dat, als je ergens een bureaucratische deken overheen legt, er zomaar een topinstituut ontstaat.”

ROBERT VISSCHER

Nieuw beeldmerk: Hollander kan het niet

Na vele maanden overleg is er eindelijk een nieuw beeldmerk voor Study in Holland, de internationale campagne om het Nederlandse hoger onderwijs te promoten. Wat vinden de doelgroep en de toekomstige gebruikers ervan?

Foto: Thomas Schlijper/HH

Een tulp, water, windmolens: Hollander kan het nieuwe beeldmerk voor het Nederlandse hoger onderwijs niet zijn, vinden buitenlandse studenten aan de Haagse Hogeschool. “Je denkt meteen aan Nederland”, zegt Dragan uit Bulgarije over het nieuwe beeldmerk, waarover een overleggroep van instellingen, koepelorganisaties, studenten, OCW en de Nuffic onlangs overeenstemming bereikte. De keuze voor oranje is volgens de Haagse studenten onvermijdelijk, al roept die kleur volgens de Duitse Lea ook de associatie met Nederlands voetbal op. Van de Chinese Luna hadden de letters en symbolen een andere kleur mogen hebben. “Dan vallen ze meer op en wordt het beeld veel sterker.” De associatie met Nederland is er in ieder geval. Maar zegt het beeldmerk, dat deze maand door de Nuffic wordt gelanceerd, ook iets over de Nederlandse onderwijskwaliteit? Lea, die de Hogere Europese Beroepen

Opleiding (HEBO) volgt, denkt dat het vooral bètastudenten aanspreekt. “Door die windmolens en dat laboratoriumflesje denk je vooral aan technische studies.” Maar daarin is Nederland juist sterk, weet Dragan, die evenals Luna *International Business and Management Studies* doet. “En die afstudeerbare en dat boek zeggen ook iets over onderwijs en wetenschap.”

Keurmerk

Zou dit beeldmerk studiegenoten die nog niet voor Nederland hebben gekozen, over de streep trekken? Dat durven Dragan, Lea en Luna niet te zeggen. Maar volgens hen spreekt het wel studenten aan die nog twijfelen over een buitenlandse studie. Vooral de tekst ‘*Open to international minds*’ vinden ze aantrekkelijk. “In Holland is plaats voor iedereen. Nederland heeft het bachelor-masterstelsel en veel Engelstalige opleidingen”, zegt Dragan.

Internationaliseerders en marketeers bij Nederlandse instellingen zijn minder enthousiast over de *pay-off*, zoals de tekst in marketingtermen heet. “Weinig origineel, elk land roept dat”, meent Anke Laffort van de Vrije Universiteit Amsterdam. “Maar studenten spreekt het kennelijk aan.”

Hoewel sommige instellingen Lea’s opmerking over de bètastudies delen, zijn de meeste enthousiast over het beeldmerk en van plan dit naast hun eigen internationale pr-campagnes te gebruiken. “Een generieke marketing van het Nederlandse hoger onderwijs is belangrijk in de internationale concurrentie met de *best of the rest*”, zegt Simon Dousma van de Hogeschool Drenthe. “Daarom moeten we, net als landen als Engeland en Australië, een duidelijk beeldmerk hebben, waaraan men ons wereldwijd herkent.” Volgens Wessel Meijer van Fontys Hogescholen impliceert de vorm van het vaantje ook een kwaliteitsgarantie. “Het doet denken aan een keurmerk”, vindt Meijer.

VERA ROS

MILIEU SPEELT GEEN ENKELE ROL
IN INTERNATIONALISERINGSBELEID

Vliegen hoort er nu eenmaal bij

Internationaliseerders in het hoger onderwijs draaien graag een spaarlamp in. Want ook zij maken zich zorgen over milieu en klimaat. Maar minder vliegen voor hun werk is geen optie. En minder buitenlandse studenten werven al helemaal niet. 'Voor reizen geldt: hoe meer, hoe verder, hoe beter.'

Een spanningsveld tussen toenemende internationalisering in het hoger onderwijs en groeiende bezorgdheid over het milieu? Daar heeft Koen Kuster eigenlijk nog nooit zo over nagedacht. Ja, ook Kuster, medewerker internationalisering bij de Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN), is begaan met het milieu. Daarom levert hij zijn afval gescheiden in en gebruikt hij thuis spaarlampen. Maar als hij voor zijn werk in het vliegtuig stapt, doet hij dat zonder scrupules. Net als de meeste van zijn collega's. Want internationale contacten hebben voor hogescholen en universiteiten topprioriteit. En vliegen hoort daarbij.

Vliegtuigen zijn wereldwijd verantwoordelijk voor ongeveer 3 procent van de CO²-uitstoot. Daarmee zou de bijdrage van de luchtvaart aan het broeikaseffect veel minder zijn dan die van sectoren als het wegverkeer en de vleesindustrie.

Maar, zoals milieuspecialist Jeroen Trommelen onlangs in *de Volkskrant* schreef, "de klimaatschade van vliegtuigen is groter dan je alleen op basis van het brandstofgebruik zou denken. Hoog in de atmosfeer is de uitstoot van broeikasgassen 2,7 keer zo schadelijk als op de grond, zeggen wetenschappers." En aangezien de luchtvaart deze eeuw enorm zal groeien, zal ook het aandeel van die sector in het broeikaseffect veel groter worden. Daarbij komt dat vliegen per passagier ongelooflijk veel energie kost. Er is geen betere manier om je persoonlijke energieverbruik omhoog te jagen dan een vliegreis te boeken. "Een gemiddelde Nederlander veroorzaakt met zijn dagelijkse gedrag een CO²-uitstoot van ongeveer 9.000 kilo per jaar", vertelt Paul Peeters, lector duurzaam vervoer en toerisme aan de internationale hogeschool NHTV in Breda. Een vliegreis naar Thailand voegt daar gemakkelijk 2.200 kilo aan toe, een retourtje Nieuw-Zeeland 4.000 kilo. Reken maar uit welke uitstoot een internationaliseringsmedewerker veroorzaakt die, zoals Kuster, ongeveer acht keer per jaar naar Azië vliegt. Of hoeveel broeikasgassen worden uitgestoten door de vliegreizen van de aldaar geworven studenten.

"Een verre vliegreis boeken is hetzelfde geworden als een broodje kopen"

Peeters vindt het "erg jammer" dat er op hogeronderwijsinstellingen nauwelijks over dit onderwerp wordt nagedacht. Zijn hogeschool deed in 2006 mee aan een onderzoek, in opdracht van de Europese Unie, naar internationalisering in het hbo. De uitkomst van dat onderzoek bevestigde wat de lector overal om zich heen al zag. "Heel kort door de bocht kwam het erop neer dat voor reizen geldt: hoe meer, hoe verder, hoe beter. Reizen is altijd goed, internationale contacten zijn altijd goed. Dat is zonder meer de boodschap in het hoger onderwijs."

Peeters vindt het gemak waarmee binnen het hoger onderwijs verre reizen worden gemaakt, 'problematisch' worden. "Ik merk het op mijn eigen instelling. Het milieueffect van een verre reis wordt in het geheel niet in de overweging meegenomen. Niemand vraagt zich af: had ik hetzelfde doel ook zonder reis kunnen bereiken, of had een minder verre reis misschien

ook gekund? Een verre vliegreis boeken is hetzelfde geworden als een broodje kopen."

Zo gaat het ook bij de Nuffic, de organisatie die haar bestaansrecht aan internationalisering ontleent. Al verwoordt directeur Sander van den Eijnden het wel iets minder plastisch. "De Nuffic is geen milieuorganisatie", zegt Van den Eijnden. "Milieuoverwegingen zijn voor ons geen dominante factor bij de afweging om wel of geen reis te maken."

Niet erg eerlijk

Volgens Van den Eijnden is het directe milieueffect van de vliegreizen die in het hoger onderwijs worden gemaakt, ook te verwaarlozen vergeleken bij het indirecte effect van internationalisering. "Een van de redenen dat Nederland zijn onderwijs toegankelijk wil maken voor mensen in Azië of Latijns-Amerika, is dat wij die mensen willen helpen om hun leven, hun samenleving in te richten. Zo dragen we bij aan de ontwikkeling van landen, aan hun economische groei. En ja, economische groei heeft zeker een milieueffect. Maar moeten we er om die reden dan maar mee ophouden?"

Dat zou volgens de Nuffic-directeur niet erg eerlijk zijn. “Vooral niet omdat we er zo nog niet over dachten toen Europa en de Verenigde Staten als enige floreerden.” Verder zou het ook niet nuttig zijn om, vanwege het milieu, internationalisering te stoppen, betoogt Van den Eijnden. “Mensen zullen altijd proberen om zich te ontwikkelen. Ook zonder onze hulp. De oplossing is dus niet om de contacten te stoppen. Als je het proces van vervuiling wilt beheersen, zal het moeten komen van schonere technieken. Daar heb je kennis voor nodig. En kennis, dat is nu net waar Nederland goed in is. Als je moet reizen om die kennis te verspreiden, dan heiligt het doel de middelen, vind ik.”

Dat is ook de opvatting van Willeke Jeeninga, coördinator van het bureau internationale studentenzaken van de Universiteit van Amsterdam (UvA). Dat mensen de wereld over vliegen voor werk of studie, is niet meer terug te draaien, denkt zij. “Dat zou ook niet wenselijk zijn. Studeren in het buitenland is een investering in je toekomst. Dat levert zoveel positiefs op.” Als het vliegverkeer moet worden aangepakt, zou Jeeninga er meer voor voelen om het aantal verre vakantiereizen te beperken. Maar nog meer verwacht zij, net als Van den Eijnden, van de techniek. “Er moet gewoon fors worden ingezet op schonere vliegtuigen.” Paul Peeters ziet daar weinig in. “Een technologische

oplossing is er niet voor het vliegverkeer. De komende veertig jaar zullen vliegtuigen tussen de 40 en 50 procent zuiniger worden, maar de omvang van de luchtvaart verdubbelt binnen vijftien jaar, dus dat is volstrekt onvoldoende om de schadelijke emissies substantieel omlaag te brengen.” Peeters vindt dat het wel degelijk tijd is voor maatregelen om het ongebreidelde reizen in het hoger onderwijs te beteugelen. “De NHTV heeft bijvoorbeeld opvallend veel contacten met Australië. Maar waarom eigenlijk? Zou het niet veel logischer zijn als Australië zulke banden met Japan onderhield? En dat wij in plaats daarvan banden aanhalen met Finland, of Noord-Afrika? Daar zou je over na moeten denken.”

Ecologische voetafdruk

Peeters vindt het een taak van het ministerie van OCW om het reisgedrag in het hoger onderwijs nader te onderzoeken. “Breng gewoon eens in kaart hoeveel er vanuit de instellingen per jaar wordt gereisd, en maak dan eens een milieuplan. Al stel je je maar ten doel om de ecologische voetafdruk volgend jaar met 5 procent te verkleinen. Geheid constateer je dan het jaar daarop dat dat niet is gelukt. Maar dan heb je tenminste iets om aan te refereren.”

MARTINE POSTMA

EUROFORENS IS ‘ONZINNIGE UITWAS’

In het buitenland studeren, maar bijna elk weekend naar huis vliegen. Door de beschikbaarheid van zeer goedkope vliegtickets komt dat steeds vaker voor. *Transfer* schreef afgelopen zomer over de zogeheten euroforens. In het juninummer werd een Estse economiestudent geciteerd, die tijdens een

jaar studeren in Engeland “dertig tot vijftig keer” naar huis was gevlogen. Stansted Airport beschouwde hij als zijn thuis. Een onzinnige uitwas van internationalisering, vindt Nuffic-voorzitter Sander van den Eijnden. “Dat soort puur consumptieve reizen draagt niet bij aan het bevorderen van

kennis en ontwikkeling in de wereld. Daarbij denk ik: richt je leven toch anders in. Maar dat is mijn persoonlijke mening.” Van den Eijnden hoopt niet dat wekelijks heen en weer vliegen dé nieuwe manier wordt om internationaal onderwijs te volgen. “Het zou zot zijn. Een van de waardevolle aspecten

van studeren in het buitenland is juist dat je ervaart hoe het is om in een ander land te wonen. Internationale ervaring is niet alleen een opleiding, het is ook leven in een andere stad, een andere cultuur meemaken.” (MP)

Foto: Jeroen Kramer

‘In Midden-Oosten zit enorm veel talent’

Nederland moet zich veel meer richten op het Midden-Oosten. Dat stelde de Leidse hoogleraar Eric-Jan Zürcher op de jaarlijkse dag van de Nederlandse instituten in het buitenland.

“Het Midden-Oosten heeft een reservoir aan ambitieuze, mobiele jongeren. Nu zitten zij vaak ingeklemd in een politiek autoritair systeem en onderwijs van lage kwaliteit. Er zit daar veel potentieel talent, maar we hebben daar onvoldoende zicht op.” Op de jaarlijkse institutendag benadrukte Eric-Jan Zürcher, hoogleraar Turkse talen en culturen aan de Universiteit Leiden, het belang van de mediterrane regio voor Nederland. Thema van de dag die eind november werd gehouden, was de relatie tussen de instituten en de mediterrane wereld. Volgens Zürcher, tevens penvoerder van het Nederlandse instituut in Ankara, kunnen de instituten een belangrijke rol spelen bij de werving van studenten. “Zij hebben *local knowledge* en kunnen fungeren als makelaar. Dat is essentieel als klant en leverancier te weinig kennis hebben van elkaar. En dat geldt in deze situatie zeker.”

Ruimhartig beurzenbeleid

Zürcher betoogde dat Europa met zijn rug naar de Middellandse Zee staat. Na de val van het IJzeren Gordijn is de blik lange tijd vooral gericht geweest op Oost-Europa. Maar volgens de hoogleraar is er een verschuiving gaande. Het belang van het Middellandse-Zeegebied dringt langzaam door en de instituten kunnen daarin een rol spelen. Zij moeten nadenken hoe ze het Midden-Oosten op de kaart kunnen zetten. Nu trekken de Verenigde Staten en Canada, door hun ruimhartige beurzenbeleid, veel Marokkaans bèta-talent. Terwijl de Angelsaksische wereld veel meer geassocie-

eerd wordt met vijandige politiek en betrokkenheid bij Israël dan Europa.

Nederland telt tien instituten in het buitenland en vijf onderwijssteunpunten (Neso's). De zes wetenschappelijke instituten in Athene, Sint-Petersburg, Cairo, Florence, Rome en Tokio kennen al een lange geschiedenis. Zo viert Rome dit jaar haar vijftigjarig bestaan. De Nederlandse instituten in Turkije (Ankara en Istanbul), Marokko en Syrië zijn van veel recentere datum. Ze richten zich, naast wetenschapsbeoefening, ook op de promotie van het Nederlandse hoger onderwijs en worden door het ministerie van Onderwijs beheerd. Renk Roborgh, directeur wetenschappelijk onderwijs bij OCW, noemde de instituten ‘een unieke vorm van internationalisering’. “Wij versterken hiermee onze concurrentiepositie. We hebben, als enig land, een ring van instituten rond de Middellandse Zee.” Hij riep de instituten op verder te kijken dan de landsgrenzen.

2008 wordt een belangrijk jaar voor het internationale onderwijsbeleid, belooft Roborgh. Dit voorjaar verschijnt een specifieke internationaliseringsagenda waarin ook de toekomst van de door OCW beheerde instituten verder zal worden uitgewerkt. “Na 2009 blijven we deze financieren, maar het is nog niet bekend in welke constructie. Er zal goed worden gekeken hoe deze instituten zich verhouden tot de Neso's en de wetenschappelijke instituten.”

ELS HEUTS

‘Haal meer studenten uit Atjeh naar Nederland’

Leonoor Akkermans (24) ging voor haar Wageningse opleiding Internationale Ontwikkelingsstudies naar Indonesië. In Banda Atjeh onderzocht ze hoe de hulp na de tsunami – inmiddels drie jaar geleden – lokale conflicten beïnvloedde.

“In Atjeh, op het eiland Sumatra, heeft dertig jaar lang een onafhankelijkheidsoorlog gewoed. Die heeft grote verwoestingen aangericht. Sinds de Indonesische overheid in 2005 akkoord is gegaan met zelfbestuur, is er relatieve rust gekomen. En door de verkiezingen in 2006 is een voorzichtig begin gemaakt met democratie. Maar de wederopbouw van het eiland laat nog zeer te wensen over. Dat maakt de vrede gespannen. De bevolking is ongeduldig, wil na al die jaren oorlog het zelfbestuur verzilverd zien. Er moeten wegen worden aangelegd, scholen en ziekenhuizen worden gebouwd. Maar de lokale overheid functioneert nog nauwelijks. Er zijn niet voldoende mensen om het werk te doen en bovendien is er veel corruptie. De komst van westerse hulporganisaties na de tsunami van december 2004 heeft de situatie – ironisch genoeg – verslechterd.

Hoe het geld van donoren mag worden uitgegeven, is nauw omschreven. Hulporganisaties zijn daardoor star in het besteden van hun liquide middelen. De tsunami heeft astronomische donorbestedingen gegenereerd. In Atjeh, waar 80 procent van de slachtoffers is gevallen, is inmiddels een soort Wallstreet aan kantoren verrezen, om al die hulporganisaties te kunnen huisvesten. Hun geld mogen ze alleen besteden aan de wederopbouw van dorpen die door de vloedgolf zijn getroffen. Dus niet aan dorpen die door de aardbevingen voorafgaand aan de tsunami zijn verwoest en al helemaal niet aan het puin dat de burgeroorlog heeft achtergelaten. Je begrijpt dat daardoor wrok ontstaat. De ene

bevolkingsgroep wordt wel geholpen, de andere niet. Ik werd daar tijdens mijn verblijf in Atjeh wel eens moedeloos van. Ik zou zeggen: open een algemeen noodfonds, niet verbonden aan een bepaalde ramp, waaruit hulporganisaties kunnen putten wanneer dat nodig is. Dan komen ook de slachtoffers aan bod van een ramp die minder ‘sexy’ is dan een tsunami met Kerstmis.

Leiband

“Ik heb veel van mijn verblijf in Banda Atjeh opgestoken. Daarom vind ik het belangrijk dat er voor Nederlandse studenten betere voorlichting komt over de mogelijkheden om een tijd naar het buitenland te gaan. Nu loop je vaak aan de leiband van de universiteit, waardoor je de gebaande paden volgt. Maar je leert er oneindig veel meer van wanneer je het allemaal zelf uit moet zoeken. Pas dan kom je met de mensen in aanraking om wie het gaat, komt er een werkelijke uitwisseling op gang. Dat het onderwijsniveau soms lager is dan je gewend bent, ach. Zeker op mijn vakgebied is het opdoen van inzicht over de situatie ter plaatse minstens zo belangrijk als boekenwijsheid.

“De intellectuele capaciteit van Atjeh is laag. Maar de studenten die er zijn, zijn wel uitermate betrokken bij de opbouw van hun land. Ze zijn er trots op en willen er het beste van maken. Aan dat engagement kunnen de meeste Nederlandse studenten wel een puntje zuigen.”

ANNEMIEKE BOSMAN

‘Wij kunnen niet zonder internationalisering’

Universiteiten en hogescholen zijn niet de enige in het tertiair onderwijs die aan internationalisering doen. Ook mbo-scholen hebben er ervaring mee. Voor het Scheepvaart en Transport College in Rotterdam is samenwerking met het buitenland een noodzaak.

Langs de Lloydpier, vlakbij de Euromast, varen grote, internationale vrachtschepen vol containers over de Maas. De leerlingen van het Rotterdamse Scheepvaart en Transport College kijken er nieuwsgierig naar. Het zal niet lang meer duren voordat ook zij op een van die vrachtschepen werken en havens over de hele wereld zullen bezoeken.

Dat die vrachtschepen Rotterdam aandoen en dat Nederlandse zeevaartbedrijven nog bestaan, komt voor een groot gedeelte door het veertien verdiepingen tellende pand aan de Lloydpier. In het gebouw van het Scheepvaart en Transport College zit ook de Hogeschool voor de Zeevaart. “In Nederland zijn veel te weinig aanmeldingen voor zeevaartopleidingen om aan de grote vraag van het bedrijfsleven te voldoen. Daardoor dreigt de eeuwenoude Nederlandse zeevaartkennis verloren te gaan”, zegt lid van de raad van bestuur Frans Veringa. “Er liggen op dit moment schepen stil omdat er niet genoeg maritiem officieren zijn. Om dat tij te keren, kunnen we niet zonder internationalisering.”

Het Scheepvaart en Transport College werkt daarom al tien jaar innig samen met opleidingen uit Vietnam, Korea, de Filippijnen, Zuid-Afrika en Oman. “Daar willen veel mensen zich nog wel aan de zeevaart wijden”, zegt Veringa. “De universiteit van Ho Chi Minhstad stad vroeg ons onlangs om een samenwerkingsverband, omdat we een goede naam hebben. In Vietnam, de Filippijnen, Oman en Zuid-Afrika hebben we vestigingen van onze opleiding. Daar leiden wij de beste studenten op voor Nederlandse rederijen. Als een reder ons vertelt dat

hij tweehonderd mensen nodig heeft, dan kunnen we de beste studenten selecteren. Onze docenten geven daar les en een groep studenten komt jaarlijks naar Rotterdam.”

Lastig

Die samenwerking geldt zowel voor de hbo- als voor de mbo-opleidingen, benadrukt Veringa. “Maar voor het mbo is het vaak lastig om met internationale opleidingen samen te werken. Bijna nergens ter wereld kennen ze mbo-scholen, dus is het moeilijk om het niveau internationaal te vergelijken. Onze mbo-opleidingen zijn nog in het Nederlands. Daarom geven we speciale Engelstalige cursussen aan buitenlandse studenten die hier tijdelijk komen, en bijvoorbeeld mbo-maatwerk cursussen willen volgen. Over een jaar of vijf willen we veel meer mbo-leerlingen voor een kwartaal naar een van onze buitenlandse dependances laten gaan.”

Omdat die internationale onderwijs-samenwerking voor het mbo nog moeizaam verloopt, stimuleert het

Scheepvaart en Transport College internationale stages. “De scheepvaartsector is bij uitstek internationaal”, legt Veringa uit. “Schepen varen over de hele wereld, de bemanning bestaat uit verschillende nationaliteiten, dus is internationale ervaring onontbeerlijk. Zo leren onze leerlingen samen te werken in andere culturen met andere culturen. Dat hebben ze later echt nodig.” De mbo-opleiding Scheepvaart en Transport bestaat onder meer uit de afdelingen scheepvaart en logistiek. “De leerlingen van de scheepvaartopleiding gaan allemaal op een buitenlandse stage”, zegt Veringa.

*“Als Europese leerling
had ik meer overwicht
dan de stuurman”*

Internationale ervaring is onontbeerlijk voor de mbo-studenten van het Scheepvaart en Transport College

Foto: Serge Ligtenberg

“Zij zijn heel avontuurlijk ingesteld, leerlingen logistiek zijn dat veel minder. Daarvan gaat maar zo’n 10 procent op een buitenlandse stage. Deze leerlingen krijgen vrijwel allemaal een kantoorbaan, bijvoorbeeld in de Rotterdamse haven. Daar bereiden ze expedities voor of regelen het achterlandvervoer van de containers die in de haven aankomen. Maar zij hebben natuurlijk ook veel contact met buitenlanders, omdat de schepen overal vandaan komen. Daarom zouden we liever zien dat nog meer logistieklerlingen op internationale stage gaan.”

Oude matroos

Voormalig mbo-leerling Machiel van Kampen volgde de opleiding voor maritiem officier en voer tijdens zijn opleiding tien maanden door Europa en Azië. “Ik moest in het begin erg wennen aan de andere culturen op schepen”, zegt hij. “Aziaten keken erg tegen mij op omdat ik uit Europa kwam. Dat vond ik vreemd. Als ik zei dat er iets moest gebeuren, werd dat meteen gedaan, ook al was ik lager in rang. Op een Europees schip hoef je dat niet te proberen, daar gaat de bemanning veel meer met elkaar in discussie.”

Als voorbeeld noemt Van Kampen, nu hbo-student Zeevaart, een voorval met een stuurman en een matroos. “Wij vinden dat je moet kijken naar wat voor rang iemand heeft, dan maakt het niet uit hoe

oud iemand is. Op ons schip in Azië zat een oude matroos van zestig jaar en die weigerde te luisteren naar de veel jongere stuurman. Toen heb ik tegen de stuurman gezegd dat hij op zijn strepen moest staan. Maar dat vond hij lastig. Als Europese leerling had ik meer overwicht op die matroos dan de stuurman.” Laatstejaarsstudent haven- en luchtvaartlogistiek Idwer Stolk bleef dicht bij huis. Hij liep stage op de luchthaven van Frankfurt. “Daar hing een fantastische Duitse *Gemütlichkeit*-sfeer. Het team was heel belangrijk. Er werd samen gegeten tussen de middag. Zo leerde ik mijn collega’s veel beter kennen. Ik werkte daar veel meer samen dan in Nederland. Dat vond ik positief. Tegelijkertijd was er ook meer afstand met de bazen. Die mocht je echt niet tutoyeren.” Stolk zegt veel te hebben geleerd van zijn stage. “Ik moest alles zelf regelen. Waar ik stage wilde lopen bijvoorbeeld en waar ik kwam te wonen. Ik ben daardoor veel zelfstandiger geworden. Ik weet nu veel beter hoe ik met Duitsers om moet gaan en mijn Duits is natuurlijk ook enorm vooruitgegaan. Als ik straks klaar ben met mijn opleiding ga ik zeker proberen daar een baan te vinden.”

ROBERT VISSCHER

Dit is de tweede aflevering van een vierdelige serie over internationalisering in het middelbaar beroepsonderwijs.

‘Er zijn nog wel wat euro

*In het snel internationaliserende hoger onderwijs wordt de werving van buitenlandse studenten steeds belangrijker. Hoe vis je succesvol in de vijver met internationaal talent? Transfer praat met recruiters en geeft tips. In de vierde aflevering van deze serie **Ronnie Pieters**, tot voor kort dé internationaliseringsman van de Christelijke Hogeschool Nederland.*

De vraag of hij het werken met en in het buitenland niet mist, heeft hij al heel wat keren beantwoord. “Zeker mis ik het”, zegt Ronnie Pieters. “Maar het werd tijd om iets nieuws op te pakken. Daarnaast gaf mijn lichaam mij een ernstige waarschuwing om minder tijd in vliegtuigen door te brengen.”

Bij de Christelijke Hogeschool Nederland (CHN) in Leeuwarden ‘deed’ Pieters ruim acht jaar lang de internationale marketing en werving van internationale studenten. Die functie bracht hem op veel plaatsen op de wereld. Onder internationale onderwijsmarketeers kreeg hij bekendheid omdat hij, als eerste in Nederland, invulling gaf aan het begrip offshore-onderwijs: de CHN opende campussen in Thailand, Qatar en Zuid-Afrika.

Sinds augustus is Pieters hoofd marketing en communicatie bij het Groningse Noorderpoort College, een organisatie voor voortgezet onderwijs, mbo en volwasseneneducatie. De nieuwe baan geeft hem de afstand om de positie van Nederland in het internationale hogeronderwijsveld eens kritisch te bezien.

Echte pioniers

Pieters is niet onverdeeld positief over de Nederlandse prestaties. “Als we Engeland zelf even niet meerekenen, nam Nederland tien tot vijftien jaar geleden in Europa de koppositie in wat betreft het aanbieden van kwalitatief hoogstaand Engelstalig onderwijs en de werving van internationale studenten. Dat kwam vooral door een aantal instellingen die hun nek durfden uit te steken en een handjevol recruiters die, als echte pioniers, erop uittrokken. Als de Nederlandse overheid op dat moment de ondersteuning van die activiteiten tot een speerpunt van haar beleid had gemaakt, zouden we nog steeds die koppositie innemen”, zegt Pieters.

Ronnie Pieters: ‘Het internationaliseringsveld moet nog een behoorlijke professionaliseringslag maken’

's nodig'

TIP 1

Begin pas met de werving van internationale studenten, als de eigen organisatie helemaal op orde is.

TIP 2

Stuur internationaliseringsactiviteiten centraal aan. Op die manier kan worden voorkomen dat de hele instelling eronder lijdt, wanneer één faculteit of afdeling slecht presteert.

Hij vindt dat Nederland zich te veel probeert te spiegelen aan landen als Groot-Brittannië en Australië. “Terwijl die nooit zijn bij te houden, laat staan in te halen.” De echte bedreigingen voor de internationale positie van Nederland liggen volgens hem ook elders. In Duitsland bijvoorbeeld. Dat land is Nederland op het gebied van internationaal hoger onderwijs inmiddels voorbij. Een jaar of tien geleden sprak maar een klein deel van de bevolking Engels en er bestond geen cultuur van internationaal onderwijs. Maar Duitsland heeft, volgens Pieters, tijdig onderkend dat de interne markt behoefte heeft aan kenniswerkers uit het buitenland. En heeft daar geld voor vrijgemaakt. “Ook hebben de Duitsers goed begrepen dat een internationaal wervingsbeleid moet worden geïntegreerd met het internationale handels- en cultuurbeleid en ontwikkelingssamenwerking.”

Onbegrijpelijk

In Nederland zie je juist tegenovergestelde bewegingen, betoogt Pieters. “Ik vind het nog steeds onbegrijpelijk dat de bekostiging van niet-EU-studenten wordt stopgezet. Dat maakt studeren in Nederland duurder en ons beuzensysteem is bepaald niet toereikend om die kostenstijgingen te kunnen compenseren.”

Is de kans voor Nederland dan verkeken om serieus op het internationale veld mee te spelen? “Nee, zeker niet”, zegt Pieters. “Want Nederland heeft een aantal pre’s die niet snel te kopiëren zijn. Bijvoorbeeld onze uitstraling als internationale gemeenschap, onze talenkennis.” Op de kwaliteit van het onderwijs moet dan weer niet te veel worden geleund. “Die wordt door geen enkel rankingsysteem onderbouwd.” Verder moet er in Nederland volgens Pieters op allerlei fronten beweging komen. Vooral in de geldstromen van de overheid en in de regels voor het

aantrekken van kenniswerkers. “Het is een goed begin dat er geld is om meer nieuwe Neso-kantoren te openen. Maar wil de Nuffic echt als katalysator kunnen functioneren, dan zijn er nog wel wat meer euro’s nodig.”

Tiptop op orde

Ook bij de instellingen kan nog wel het een en ander worden verbeterd, meent Pieters. Zo wordt internationalisering vaak nog te weinig ingebed in de strategie van instellingen. “Met uitzondering van een handjevol instellingen moet het internationaliseringsveld nog een behoorlijke professionaliseringsslag maken. Het is nog te vaak de hobby van een aantal mensen binnen de instelling. Ook kan ik niet vaak genoeg herhalen dat je niet aan het binnenhalen van internationale studenten moet beginnen, als het huis niet van voor tot achter tiptop op orde is. Daar hoort ook een ijzersterk *back office* bij.”

Pieters is er een groot voorstander van om internationaliseringsactiviteiten centraal aan te sturen. “Er zijn te veel voorbeelden van waar het misgaat als internationalisering op allerlei verschillende plekken binnen een instelling op verschillende manieren wordt vormgegeven. Als in zo’n geval één faculteit of afdeling slecht presteert, straalt dat op de hele instelling af.”

Ook op het Noorderpoort College gaan stemmen op om de internationale markt te betreden. “Natuurlijk kriebelt dat”, geeft Pieters toe. “Maar ik begin er absoluut niet aan voordat het college van bestuur een keiharde intentie heeft afgegeven om die tak van sport in het beleid te integreren. En voordat deze school er van onder tot boven klaar voor is om internationale studenten toe te laten.”

JON VAN LANGEVELD

Foto: Jon van Langeveld

*Ghana werkt hard om zijn hoger onderwijs te
hervormen. Buitenlandse partners zijn daarbij nodig.
Die partners komen graag, ook uit Nederland.*

GHANA ZOEKT ONDERWIJSSAMENWERKING MET HET BUITENLAND

‘We hebben meer ke

Het aantal studenten in
Ghana is explosief gestegen.

De bus van Accra naar Cape Coast zit op zondagmiddag vol met scholieren. Cape Coast was ooit de hoofdstad van Ghana, en is op onderwijsgebied nog steeds de belangrijkste stad van het land. "Kijk", wijst een jongen, "daar heeft Kofi Annan op school gezeten."

In sociaal, politiek en economisch opzicht gaat het in Ghana veel beter dan in de meeste andere Afrikaanse landen. Ghanezen zijn daar trots op, zeker in het jaar dat ze de vijftigste verjaardag van hun onafhankelijkheid vieren. 'Ghana, ayikoo' oftewel 'goed werk!' staat op de bussen. Een rechtenstudent zegt: "Ghana neemt altijd het voortouw. De Afrikaanse onafhankelijkheidsstrijd hebben wij aangevoerd. En nu is ons onderwijs, op dat van Zuid-Afrika na, het beste in Afrika."

het NPT-programma met de ontwikkeling van praktisch onderwijs. Het niveau van het hoger onderwijs probeert men te handhaven door de *Senior Secondary School* – vergelijkbaar met de bovenbouw van onze middelbare school – te verlengen van drie naar vier jaar, en door docenten meer te betalen. Het is maar een greep uit de vele hervormingen.

"Zonder een goed functionerende democratie hadden we deze hervormingen nooit kunnen doorvoeren", meent Effah. Die democratie kent Ghana sinds 1992, toen er onder grote internationale druk een einde kwam aan de militaire dictatuur. Volgens Stephen Osei, decaan van de faculteit Landbouw van de *Kumasi National University for Science and Technology* (KNUST), hebben ook universiteiten in

nnis nodig'

Toch kent het hoger onderwijs in Ghana (20 miljoen inwoners) wel problemen, zegt Paul Effah, secretaris van de *National Council on Tertiary Education* (NCTE). Het aantal studenten is explosief gestegen van ongeveer 10.000 in 1990 tot 140.000 nu. Van die groep gaat het gros naar de universiteiten. Te weinig studenten (40.000) gaan naar de polytechnics, terwijl werkgevers schreeuwen om meer technisch opgeleiden. Op alle niveaus is er te weinig praktisch onderwijs, omdat dat duur is. Universiteiten werken niet efficiënt genoeg. De groei van het aantal studenten is ten koste gegaan van de onderwijskwaliteit en van de voorzieningen voor studenten, en er zijn te weinig postdoctorale studenten.

Praktisch onderwijs

Die problemen zijn niet bijzonder, de aanpak wel. Zo is in 2001 de *Ghana Education Trust* ingesteld, een nationaal fonds dat het overheidsbudget voor met name hoger onderwijs aanvult. Uit dat fonds worden zaken betaald als de uitbreiding en het opknappen van laboratoria, studentenhuizen en klaslokalen. Daarnaast moeten studenten sinds kort meebetalen aan hun onderwijs. Het beroepsonderwijs is aantrekkelijker gemaakt door bachelor- en mastergraden in te voeren. De overheid betaalt een jaar stage voor polytechnic-studenten. Nederlandse partners helpen via

dat proces een belangrijke rol gespeeld. "Zij waren ook tijdens de dictatuur al redelijk onafhankelijk."

Een resultaat van meer democratie is in ieder geval dat corruptie daardoor wordt afgeremd. Gyedu Nuakoh, hoofd van het districtsbestuur in Nkoranza, vertelt dat er sinds eind jaren tachtig wetten zijn tegen corruptie in het openbaar bestuur. "Wetten op aanbesteding en op financieel beheer bijvoorbeeld. Die wetten worden redelijk goed nageleefd. En minder corruptie betekent meer mogelijkheden voor ontwikkeling."

Die rem op corruptie werkt ook binnen het hoger onderwijs. Daar

wordt bijvoorbeeld niet zo veel gesjoemeld bij de toelating van studenten als elders in Afrika. Universiteiten hanteren wel een *protocol list*, een lijst van studenten die worden toegelaten omdat ze het kind zijn van een betalende of anderszins onmisbare relatie. "Maar ook voor hen geldt: als je in het eerste jaar niet presteert, word je 'ontslagen'", vertelt een student in Cape Coast.

Hoewel de toestroom naar de universiteiten veel te groot is, is de zorg van het *Center for Development Studies* in Cape Coast dat het hoger onderwijs niet genoeg managers en onderzoekers aflevert om de ontwikkeling van Ghana te dragen. Hoogleraar Osei in Kumasi voegt toe: "Van onze bevolking is 60 procent landbouwer. Maar in 2005 importeerde Ghana voor 500 miljoen dollar voedsel. Slechts een

"Van de bevolking is

60 procent landbouwer.

Toch moet Ghana voor

honderden miljoenen dollars

voedsel importeren"

kwart van het vlees dat we consumeren, komt van Ghanaese bodem. We hebben meer kennis nodig om meer te produceren, ook eindproducten.” Districtsbestuurder Nuakoh wil meer planners, accountants en ICT’ers. De overheid hoort hen, maar kan niet meer hoger onderwijs betalen, zegt hogeronderwijskenner Effah. “We hebben buitenlandse partners nodig. Zowel in de vorm van samenwerkingsprojecten als in de vorm van onderwijsaanbieders die zich hier vestigen.”

Veiligheid

Buitenlandse partners komen graag. In Ghana vinden dertien NPT-projecten plaats, meer dan in ieder ander land. In het kantoor van dr. Kwadwo Opoku Agyeman van het *Center for International Education* van de universiteit van Cape Coast, ontmoeten we Jacques Mangala van de Amerikaanse Grand Valley State University. Mangala heeft ook partners gezocht in Kenia, Tanzania, Uganda en Senegal. Ghana won door “het niveau van de samenwerking, de transparantie en de goede bereikbaarheid. En voor Amerikaanse studenten is de veiligheid hier heel belangrijk”.

Ismael Barry is een Nederlandse onderzoeker in dienst van een internationaal bureau. Hij onderzoekt in samenwerking met de KNUST het marktpotentieel van ondergebruikte lokale gewassen. Zijn vergelijkingsmateriaal zijn universiteiten in Guinee, Congo en Burundi. “De toegang tot internet, printers, huisvesting – alles is hier veel beter”, weet Barry. “Veel docenten en profs hebben gestudeerd in Groot-Brittannië, de VS of Canada. De kennis uit

het westen verbinden ze goed aan de behoeften in Ghana. De studies die ik zoek, zijn ook echt gedaan. Alleen is vaak een probleem hoe je ze terugvindt. Documentatie is een zwak punt.”

Buitenlandse studenten zijn volgens de adviesraad NCTE vooral een bron van inkomsten voor Ghana. Als 5 procent van de studenten uit het buitenland kwam, zou dat mooi zijn, vindt de raad. KNUST heeft 748 buitenlandse studenten (3,5 procent van het totaal), de universiteit van Cape Coast (UCC) ongeveer tachtig (0,5 procent). In beide gevallen zijn het vooral studenten uit buurlanden, die naar Ghana komen voor de stabiliteit en de rust. Sommige studenten komen uit Amerika, voor culturele studies en talen.

Dialogo

Opoku’s kantoor op de UCC zit nu nog in een klein gebouwtje op de campus. Maar de universiteit heeft grote ambities wat betreft internationalisering. Het college van bestuur heeft onlangs benadrukt dat de kern van een universiteit de dialoog met de rest van de wereld is. “In de praktijk betekent dat jagen op studenten en staf”, zegt Opoku. Wat zijn universiteit daartegenover stelt, is een veilige, rustige studieomgeving. En gemotiveerde studenten. “Al die kinderen in de bus zien wat hun ouders ervoor overhebben. Hoe hun moeder cassave vervoert op haar hoofd om hen te laten studeren. Dus doen ze hun best. Als een docent te laat is, blijft een Ghanaese student een uur wachten.”

DORRIT VAN DALEN

OUD-NFP-BURSALEN BOEKEN SUCCES IN GHANA

Internationalisering van het hoger onderwijs betekent voor Ghana vooral het aantrekken van buitenlandse studenten en staf. Maar Ghanezen studeren soms ook in het buitenland. Het afgelopen jaar vroegen bijvoorbeeld ruim vierhonderd Ghanezen een NFP-beurs aan. Van die aanvragen hebben er 92 daadwerkelijk toe geleid dat een Ghanees in Nederland is komen studeren. Dat nog geen kwart van de aanvragen is toegekend, zegt volgens Birgitte Vos, teamleider NFP bij de Nuffic, niet zo veel over de

kwaliteit van de aanvragers. “Of een NFP-beurs wordt toegekend, heeft met allerlei factoren te maken. Er is ook maar een beperkt aantal beurzen beschikbaar.” Verschillende NFP-bursalen zijn na terugkeer in Ghana goed terechtgekomen. Karin Bakhuisen, adviseur internationale samenwerking bij CrossRoads Consultancy in Amersfoort, ontmoette er onlangs drie tijdens een bezoek aan het land. Siapha Kamara, die in Den Haag studeerde aan het Institute of Social Studies (ISS), is

tegenwoordig directeur van de SEND Foundation, een non-gouvernementele ontwikkelingsorganisatie. Francis Akum, oud-student aan de Hogeschool van Amsterdam, werkt als fysiotherapeut in een ziekenhuis. En Emmanuel Kaba, die internationale betrekkingen studeerde aan de Universiteit van Amsterdam, heeft een eigen ngo opgericht en ondersteunt, met een fabriekje in bakstenen, de bouw van een aantal scholen. (MP)

AGENDA

De Europese Commissie heeft **2008** uitgeroepen tot Jaar van de Interculturele Dialoog. Verschillende projecten en debatten richten zich onder meer op onderwijs, cultuur en migratie.
Informatie: www.interculturaldialogue.eu.

Januari
2008

Het Studiecentrum voor Bedrijf en Overheid (SBO) organiseert op **16 en 17 januari** een bijeenkomst over het accreditatiestelsel na 2009. **Informatie:** www.sbo.nl.

Het eerste European Policy Seminar van de Academic Cooperation Association (ACA) in 2008 wordt gehouden op **1 februari**. Onderwerp van het seminar is *What's new in Brussels 2008*.
Informatie: www.aca-secretariat.be. **Aanmelding voor 18 januari!**

Februari
2008

De Association of International Education Administrators houdt haar jaarcongres van **17 tot 20 februari** in Washington D.C. Thema is *Globalization: Implications for international education*.
Informatie: www.aieaworld.org.

The European Association for International Education (EAIE) organiseert op **29 februari** in Berlijn het Executive Forum *Innovation in higher education – what research agenda is needed?*
Informatie: www.eaie.org (ook voor het EAIE-cursusprogramma 2008).

De Nuffic, het ISS en de NWO-stichting WOTRO organiseren van **26–29 februari** in Den Haag de conferentie *Knowledge on the move: research for development in a globalising world*. Toegang op uitnodiging. Voor geïnteresseerden zijn tijdens het publieksgedeelte beperkt plaatsen beschikbaar.
Informatie en aanmelding: www.knowledgeonthemove.nl.

Fairs

Bulgaria Edu Fair Bulgarije	8 – 10 februari
Self education, studies, career Vilnius	21 – 23 februari
EHEF Manila	22 – 24 februari
International Exhibition on Education Griekenland	22 – 24 februari

Skola 2008 Letland	28 februari – 2 maart
Career and Education Fair Singapore	28 februari – 2 maart
Expo Brazil Road Show Brazilië	1 – 14 maart
CIEET China	1 – 16 maart

EuroPosgrads Mexico	8 – 9 maart
EHEF Hong Kong	15 – 16 maart

Meer informatie via fairs@nuffic.nl

European Qualifications Framework gelanceerd

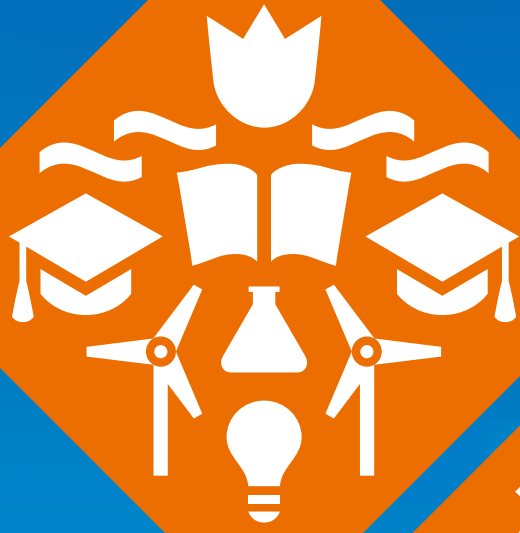
De Europese Unie heeft eind november het startschot gegeven voor de invoering van het European Qualifications Framework for lifelong learning (EQF). Dit Europese kwalificatiekader verdeelt het gehele onderwijsspectrum – van primair tot wetenschappelijk onderwijs – in acht niveaus. De kwalificaties of diploma's worden systematisch gerangschikt op leerresultaten. Zo is straks sneller

duidelijk wat iemand weet, begrijpt en moet kunnen, ongeacht het onderwijsstelsel waarin die leerresultaten zijn behaald. Op die manier kunnen de kwalificaties in de afzonderlijke landen beter met elkaar worden vergeleken en sluiten onderwijs- en trainingseisen hopelijk beter aan op de arbeidsmarkt. Dit ter bevordering van de mobiliteit van studenten en werknemers. Het EQF moet ook de validatie van non-formeel

en informeel onderwijs vergemakkelijken en wordt gezien als een belangrijk instrument voor de promotie van 'leven lang leren'. De EU-lidstaten moeten voor 2010 hun eigen nationale kwalificatiesysteem aan het EQF koppelen. In 2012 moet iedere nieuwe kwalificatie in het Europese kader te vinden zijn en moeten diploma's voorzien zijn van een EQF-stempel.

**Een nieuw beeldmerk
voor het Nederlands
hoger onderwijs**

study in
holland

open to
international
minds

Een nieuw beeldmerk
voor het Nederlands
hoger onderwijs